

ПОРІВНЯННЯ СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО СЕБЕ І РОВЕСНИКІВ В УМОВАХ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ТА ОПОСЕРЕДКОВАНОГО ОЦІНЮВАННЯ

Інна Лапченко

Київ

У статті представлено результати емпіричного дослідження ставлення середніх і старших дошкільників до себе і ровесників в умовах безпосереднього оцінювання та в умовах продуктивної діяльності. Встановлено, що більшості досліджуваних властиві високий рівень самоставлення і середній рівень доброзичливості до однолітків. В умовах виконання аплікації ставлення носить більш критичний, вимогливий характер, ніж в умовах безпосереднього виявлення ставлення до якостей ровесників. Вияв ставлення старших дошкільників частіше, ніж у середніх, залежить від присутності того, до кого це ставлення виявляється.

Ключові слова: ставлення, самоставлення, ставлення до ровесників, рівень доброзичливості, безпосереднє оцінювання, продуктивна діяльність, особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Категорія «ставлення» трактується як одна з ключових у психології. Це – система зв'язків людини з довкіллям та оточенням. Разом з тим, це особливий вид відображення людиною оточуючої дійсності. Властивості об'єкту існують для всіх і сприймаються всіма, але переживання, що викликаються об'єктом у різних людей, різні й вибіркові.

Ставлення особистості до себе та інших – специфічний їх вид. Експериментально доведено, що ставлення людини до світу речей схоплюється і правильно оцінюється швидше, ніж ставлення до людей, але останні пронизують усі ставлення людини до навколишнього світу (Ю. Приходько). У ситуації спільної діяльності домінуючого характеру набуває не предметна, а смислова задача, тобто така, що не має готової відповіді для свого вирішення і вимагає від особистості великої внутрішньої роботи щодо визначення свого ставлення до іншої людини, явища, вчинку.

У дошкільному віці закладається система провідних ставлень особистості й водночас формується уміння взаємодіяти з ровесниками та дорослими. Тому дослідники особливу увагу приділяють вивченню психологічних механізмів становлення і розвитку особистості й, зокрема, в дошкільному дитинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різноманітті ставлень чітко розрізняють окремі компоненти, які В. М'ясищев називає «частковими ставленнями, або сторонами ставлення, або видами його» [4, 18]. Емоційний компонент вважається провідним, «обов'язковим» у структурі ставлення. Без емоції немає ставлення: існує те, що називається байдужістю. Ставлення особистості виникає в процесі накладання емоції на предмет, що вступає з нею у зв'язок. «...Психологічні ставлення формуються як значуще, особисто пережите, глибоко емоційне явище, яке виникає з індивідуальних станів людини» [6, 377].

Емоційна сторона ставлення, або емоційне ставлення, проявляється як прихильність, любов, симпатія та їх протилежності – неприязність, ворожість, антипатія. Безумовно, у психології їх відносять до категорії почуттів. Як визначив О. Леонтьєв, стійке емоційне ставлення, що має виражений предметний характер і є результатом специфічного узагальнення конкретних ситуативних емоцій, – це почуття. Вони виражають ставлення людини до суспільних явищ, до інших людей, до самої себе [3, 169].

Моральне формування особистості ґрунтується не лише на вимогах соціального оточення, а й на знанні певних еталонів і на процесі зіставлення з ними своїх дій та вчинків, з оцінкою. Цей внутрішній процес призводить до утворення оцінних ставлень, що формуються у зв'язку з етичними, естетичними, юридичними та іншими критеріями вчинків і переживань людини.

Розвиток емоційно-оцінних ставлень в онтогенезі психологи пов'язують з формуванням самосвідомості підростаючої особистості, генезою уявлень про себе й ставлень до себе. З раннього віку дитина виступає об'єктом ставлень до неї інших людей, які займають різні позиції щодо неї та виконують різні ролі в її розвитку. Поступово дитина, починаючи усвідомлювати навколишній світ, виділяє себе як суб'єкта ставлень. З поступового виокремлення себе з довкілля та оточення починається розвиток уявлення

про себе. Дитина керується у своїй поведінці схваленням дорослого, тому вона перебільшує свою значущість. Малюк усвідомлює ставлення до нього інших людей, на підставі якого формується і його ставлення до самого себе – самоствалення, «тобто «внутрішнього погляду» на себе як на об'єкт пізнання й переживання» [1, 171]. Внаслідок цього дитині дошкільного віку притаманне позитивне ставлення до своїх досягнень, що переноситься на особистісні якості. У такий спосіб дошкільник прагне зберегти власне емоційне благополуччя.

Лише на певному етапі розвитку своєї самосвідомості діти переходять від уявлення про себе до думки про себе. Поступово уявлення про власні можливості починають спиратися на оцінку результатів практичної діяльності. Важливу роль відіграє також зміна умов життя дитини, зокрема, її вступ у дитячий колектив, розширення кола спілкування не лише з дорослими, а й з дітьми. Виникає життя, відмінне від родинного, в якому з'являються оцінні стосунки, що формують самоствалення та самооцінку.

Для вироблення оцінного ставлення до власних учинків необхідно спиратися на самолюбство, яке вже властиве дитині дошкільного віку, і формувати у неї почуття самоповаги (Н. Дятленко, Л. Островська). Діти, що постійно відчують на собі доброзичливе ставлення, увагу до своїх потреб та переживань, відзначаються не лише прагненням налагоджувати добрі взаємини з оточуючими, а й опікуванням про визнання тими їх чеснот. Для старшого дошкільника, що вже має почуття власної гідності, великого значення набуває позитивна оцінка його дій, яка була висловлена «авансом». Тобто ще до зразкової поведінки дитина отримує своєрідну програму, як себе поводити, і намагається виправдати позитивне ставлення до себе.

Ускладнення продуктивної діяльності, поява оцінних відносин сприяють формуванню самоствалення дошкільника на підставі порівняння ним своїх вчинків з моральними правилами, з успіхами та невдачами інших дітей. Так з'являється емоційна спрямованість дитини на іншу людину. С. Рубінштейн висунув ідею триєдиної структури ставлення людини до себе, а саме: ставлення до себе, ставлення до іншої людини і очікуване ставлення іншого [8, 336]. І дійсно, оцінюючи себе, індивід мимоволі порівнює себе з іншими, враховуючи не лише власні досягнення, а й всю соціальну ситуацію в цілому.

Взаємодія в системі дитина – дитина у дошкільному віці справляє вирішальний вплив на формування властивостей особистості, які виявляються у ставленні до людей: товариськість, чуйність, доброзичливість, терпимість, чемність тощо. Дошкільники, які зазнали почуття задоволення від позитивного ставлення однолітків, охоче вступають у спілкування, надають один одному допомогу. Переживання байдужості або негативне ставлення один до одного роз'єднують дітей, поглиблюють між ними відчуження (Г. Лаврентьева). Оточення має сприяти тому, що б дитина хотіла зробити щось корисне й необхідне не лише для себе, а й для оточуючих. Це призведе до змістовних змін емоційної сфери, а саме: виникнення особливих форм співпереживання, співчуття іншим, сприяння їм у діях, а також до появи емоційного передбачення наслідків власних дій. Ці емоційні явища, набуваючи усталеного характеру, перетворюються в емоційно-оцінні ставлення, які починають виступати важливим показником морального розвитку дитини. За словами Ю. Приходько, позитивна емоційна спрямованість дитини на співучасника діяльності є етапом формування у неї гуманістичної спрямованості на широке коло людей [5, 8-9].

Формування цілей статті (постановка завдання). Завданням нашого дослідження стало визначення того, як умови оцінювання впливають на особливості прояву ставлення дошкільників до себе та ровесників. Гіпотеза полягала в тому, що особливості безпосереднього ставлення дошкільників до себе та ровесників може відрізнитися від їхнього опосередкованого ставлення через продукт та процес праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для розв'язання поставленого завдання досліджувалися особливості ставлення дошкільників до себе та ровесників в умовах безпосередніх запитань про якості іншої дитини, а також в умовах виконання аплікації. Дослідження проводилося з дітьми п'ятого і шостого років життя, відповідно середньої і старшої груп НВК «Сузір'я» і «Зірниця», ДНЗ № 127 м. Києва. Дослідженням було охоплено 145 дітей: 75 середнього і 70 старшого дошкільного віку.

Були використані методики: методика «Вивчення емоційного ставлення

дошкільників до продуктів своєї діяльності та продуктів діяльності ровесника» Ю. Приходько (модифікація І. Лапченко), методика «Вивчення ставлення дітей дошкільного віку до себе та ровесників» Т. Репіної (модифікація І. Лапченко) [2, 95-96; 2, 70-71]. Отримані дослідницькі дані дозволяють констатувати, що емоційне ставлення до себе у дітей дошкільного віку вже яскраво виражене.

Розглянемо дані дослідження, проведеного за методикою «Вивчення емоційного ставлення дошкільників до продуктів своєї діяльності та продуктів діяльності ровесника», за якою досліджувані мали виявити своє ставлення до своєї аплікації та аплікації товариша. Дослідження проводилось з парами дошкільників. Дітям пропонувалось виконати аплікацію за зразком і пояснювалось, що якщо робота виконана добре і аплікація буде якісною, то її візьмуть на виставку. Після закінчення роботи з кожною дитиною в присутності ровесника і згодом за його відсутності проводилась бесіда за такими запитаннями: Як ти вважаєш, твоя аплікація хороша? Чи можна її взяти на виставку? Як тобі подобається аплікація товариша? Чи можна її віддати на виставку? Чому ти так думаєш? Відповіді досліджуваних аналізувалися з метою визначити ставлення кожного до якості власної аплікації і якості аплікації ровесника в його присутності та відсутності. Виділяли: ставлення до готових аплікацій, порівняння якості власної роботи та роботи однолітка; спрямованість емоційного ставлення на ровесника або на виконану роботу; модальність оцінок – позитивна, негативна, амбівалентна; порівнювалось ставлення досліджуваного до роботи ровесника в присутності ровесника і без нього.

Фіксувалась поведінка досліджуваних під час виконання аплікації: емоційна забарвленість процесу виконання аплікації; прояви цікавості до діяльності ровесника (не цікавиться, інтерес епізодичний або стійкий; спостерігає, коментує); чи помічає досліджуваний успіхи та невдачі ровесника, реагує на них адекватно (в ситуації невдачі пропонує допомогу, в разі успіху радіє) або неадекватно; реакція на коментарі або допомогу з боку ровесника (сприймає однолітка як партнера або як заваду у діяльності, не звертає увагу); актуальні переживання, мімічні прояви та пантомімічні дії.

Аналіз отриманих даних показав, що всім досліджуваним обох вікових груп подобаються власні роботи, але не всі з них погоджуються віддати їх на виставку – лише 36 % дітей п'ятого і 60 % – шостого років життя. Виявляючи ставлення до продуктів діяльності однолітків, досліджувані проявляють до них більшу критичність, ніж до власних. Позитивно оцінюють роботу ровесника 81,4 % досліджуваних п'ятого і 85,7 % – шостого років життя. При цьому негативно ставляться до роботи однолітка – 5,3 % чотириліток і 4,3 % дітей п'ятиліток. Але на виставку віддати роботи своїх одногрупників вирішують лише 37,3 % досліджуваних п'ятого року життя.

Варто зазначити, що виділилась група дошкільників, які виявляють бажання передати на виставку і свою роботу, і аплікацію товариша (26,7 % дітей п'ятого і 21,4 % – шостого року життя). Деякі чотирилітки погоджуються виставити роботи ровесників, а власні – подарувати мамі, бабусі або залишити собі, але не віддавати на виставку. На нашу думку, вони з більшою повагою ставляться до своїх аплікацій, адже залишити їх собі або подарувати значущим дорослим для них важливіше, ніж демонструвати на виставці. Серед досліджуваних шостого року життя таких не виявлено. Зазначені факти свідчать про те, що на словах дошкільники проявляють більш позитивне ставлення до себе і ровесників, ніж у діях. Причиною цього може бути незнання та неуміння дітей цього віку виявляти своє ставлення до оточуючих у повсякденному житті.

Ми констатували цікавий факт про те, що при обговоренні не всі досліджувані прагнуть порівнювати свої та чужі роботи, а лише 36 % дітей п'ятого і 49 % – шостого років життя.

Порівнюючи роботи, значна кількість досліджуваних обох вікових груп проявляє більш позитивне ставлення до своїх робіт, ніж до аплікацій, виконаних ровесниками: 31,9 % чотириліток і 27,1 % п'ятиліток. Водночас зафіксовані факти, згідно з якими 5,3 % дітей п'ятого і 20 % – шостого років життя виявляють більш позитивне ставлення до продуктів діяльності товаришів, ніж до власних.

Аналізуючи висловлювання досліджуваних, ми звернули увагу на те, що переважна більшість говорить про акуратність виконання аплікацій, про їх кольорову гаму, про кількість використаних деталей. Є й такі, хто висловлюється щодо організації роботи своєї та однолітка. Тобто висловлювання дошкільників спрямовані на виконання та якість

роботи, а не на особистість ровесника.

Спостерігаючи за процесом виконання аплікації, з'ясовано, що робота досліджуваних п'ятого року життя частіше має позитивну емоційну забарвленість, ніж діяльність дітей шостого року. Хоча в обох вікових групах значна кількість дітей виявляє індіферентне або амбівалентне ставлення до роботи ровесника. Так, 52 % досліджуваних п'ятого року життя частіше працюють, не звертаючи свою увагу на роботу однолітка, що характеризує їхнє ставлення як індіферентне. Серед досліджуваних шостого року життя ця група є неоднорідною. Не проявляють інтересу до робіт своїх товаришів 44,3 % п'ятирічок, але є й такі, що ніби «змагаються» з однолітком: хто швидше виконає аплікацію, зробить її яскравішою, використає більше деталей тощо. Таким чином, серед досліджуваних шостого року життя зафіксовано більш критичне, часто амбівалентне, ставлення і до процесу виконання аплікації, і до її якості.

Цікаві дані дає нам аналіз реакцій досліджуваних на успіхи та невдачі ровесника. Не помічають їх 66,7 % дітей п'ятого і 67,1 % – шостого років життя. Серед середніх дошкільників 24 % адекватно реагують на успішність діяльності однолітка: радіють його успіхам, пропонують йому допомогу, доброзичливо вказують на недоліки в його роботі. Серед дітей шостого року життя таких виявлено 32,9 %. Тобто з віком збільшується кількість тих, хто, проявляючи критичність до робіт ровесника, здатен сприяти йому та радіти його успіхам. Водночас діти п'ятого року життя частіше помічають труднощі однолітка, але не знають, як реагувати на них.

Ми порівнювали ставлення дошкільників до власних та чужих робіт в присутності ровесника та в разі його відсутності. Порівняння показало, що в групі дітей п'ятого року життя лише 33,3 % змінюють своє ставлення, а в групі дошкільників шостого року – уже 57,1 %. Це свідчить, на нашу думку, про те, що вияв ставлення старших дошкільників більше, ніж у середніх дошкільників, залежить від присутності того, до кого це ставлення виявляється. В присутності ровесника старший дошкільник демонструє більш позитивне ставлення до нього, ніж за його відсутності. Це підтверджує й той факт, що половина досліджуваних в обох вікових групах змінює ставлення на користь власної аплікації.

Варто зазначити, що значна кількість дошкільників (40 %) змінює своє ставлення на користь обох аплікацій, тобто за відсутності ровесника високо оцінює і свою, і його роботу. Таким чином, присутність ровесника впливає на вияв емоційного ставлення до нього оточуючих, а його відсутність не завжди змінює ставлення до нього з позитивного на негативне.

Згідно методики «Вивчення ставлення дітей дошкільного віку до себе та ровесників», яка включала чотири серії, кожна дитина оцінювала свою якість і якість однолітків. Перша серія спрямована на вивчення вміння дитини оцінювати власну зовнішність та зовнішність ровесників. Друга – з'ясовувала вміння досліджуваних оцінити власні моральні дії і такі ж вчинки ровесників. Третя серія вивчала ставлення дошкільників до проявів власних моральних почуттів і почуттів однолітків: доброти, чуйності. Основна відмінність ознак другої й третьої серій полягає у вивченні уміння відокремлювати дотримання правил поведінки дитиною як вимогу і прояви доброзичливості нею з власної ініціативи. Четверта серія спрямована на вивчення вміння розрізняти досліджуваними повсякденний настрій, притаманний собі й ровесникам: радісний або сумний.

У групах досліджуваних п'ятого року життя простежується наступна тенденція: 62,7 % виявляють позитивне та 37,3 % – амбівалентне самоставлення. Жодний дошкільник цього віку не виявляє негативного ставлення до себе. Дані експерименту свідчать, що на шостому році життя досліджувані проявляють більшу критичність до себе. Зменшується кількість дітей з високим рівнем оцінки своїх якостей (до 52,9 %). Водночас виділились досліджувані з негативним ставленням до власних якостей (17,1 %).

Переважає більшість дітей високо оцінювала себе за всіма ознаками, запропонованими для оцінювання: зовнішня привабливість, поведінка, прояви доброти, настрої. Таким чином, для дітей п'ятого і шостого років життя притаманний переважно позитивне емоційне ставлення до своїх якостей, тобто прийняття себе і задоволеність собою.

Дослідженням встановлено, що більшість досліджуваних обох вікових груп виявляють середній рівень доброзичливості до ровесників, тобто їм притаманне амбівалентне ставлення до них. 80 % досліджуваних п'ятого та 62,8 % – шостого років

життя виявляють середній рівень доброзичливості до однолітків, а саме: вони вважають, що ровесники не завжди бувають привабливими, іноді не виконують правила поведінки, бувають неслухняними, чим викликають до себе подвійні переживання. 29,3 % дітей п'ятого та 22,9 % – шостого років життя виявляють байдужість до окремих ровесників, тобто індивідуальне ставлення до їх поведінки, результатів їх діяльності. Таке ставлення характеризується наступною поведінкою: досліджувані довго не могли зробити вибір, просили подивитися за дітьми в групі під час проведення експерименту, часто говорили «не знаю» стосовно якостей та вчинків окремих дітей. Ці факти свідчать про вибірковість ставлень дитини дошкільного віку до ровесників.

З віком збільшується кількість дошкільників, які виявляють негативне ставлення до ровесників: низький рівень доброзичливості у 12 % досліджуваних п'ятого та 32,9 % – шостого років життя. Ці діти під час вибору критикували поведінку своїх однолітків, пригадували випадки їх неуспіху та ситуації, в яких їх наказував вихователь. Були зафіксовані досліджувані з високим рівнем доброзичливості до товаришів: 8 % дітей п'ятого і 4,3 % – шостого років життя. Тобто вони виявляють позитивне ставлення до ровесників.

Таким чином, протягом п'ятого і шостого років життя відбувається поглиблення диференціації емоційного ставлення досліджуваних до різних якостей ровесників. Це проявилось у тому, що за однією ознакою дитина може отримати більше позитивних оцінних виборів, а за іншою – більше негативних. Вибірковість емоційних ставлень дошкільників проявляється не лише по відношенню до різних дітей, а й до різних якостей однієї дитини, що свідчить про певну сформованість уміння виявляти не лише загальне емоційне ставлення до ровесника, а й диференціювати його за різними ознаками.

З віком змінюється характер емоційного ставлення до себе і до однолітків. Результати експерименту показали неоднаковість ставлення досліджуваних до себе і ровесників, яка проявляється в тому, що про власні позитивні досягнення діти пам'ятають краще і більше, ніж про успіхи товаришів. Це свідчить про те, що дітям п'ятого і шостого років притаманне позитивне емоційне ставлення до себе, яке вони намагаються підтвердити схваленням своїх якостей, дій, поведінки в цілому з боку оточуючих. Серед досліджуваних шостого року життя зростає критичність до себе та ровесників, але загальна тенденція характеризується високою оцінкою себе, своїх властивостей на фоні заниженої оцінки якостей ровесників.

Результати, отримані у проведеному дослідженні, свідчать про те, що діти дошкільного віку виявляють більш позитивне емоційне ставлення до себе, ніж до ровесників. З віком збільшується кількість тих, хто проявляє критичність і до себе, і до однолітків. На вияв емоційного ставлення середнього і старшого дошкільника впливає присутність того ровесника, до якого це ставлення виявляється. Можна зробити висновок, що діти дошкільного віку здатні оцінювати себе і своїх товаришів за певними ознаками, а також вміють проявляти емоційне ставлення до продуктів власної діяльності та продуктів діяльності ровесників.

Порівняння особливостей самоствавлення досліджуваних з їх ставленням до однолітків в обох вікових групах показало наявність наступної тенденції: переважно позитивне або амбівалентне самоствавлення поєднується з переважно середнім рівнем доброзичливості до ровесників. На шостому році життя діти проявляють більшу критичність як до себе, так й до однолітків. Зростання критичності у дошкільників до себе та інших дітей, підвищення чутливості до думки інших людей розглядаємо як закономірні явища, оскільки подібні результати були отримані в дослідженнях інших психологів і педагогів (Л. Божович, Г. Бреслав, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, Я. Неверович, Ю. Приходько, Т. Рєшина, Т. Титаренко та ін.).

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Емоційне ставлення дитини до себе та її рівень доброзичливості до ровесників виступають показниками розвитку її особистості. Поєднання позитивного емоційного самоствавлення та позитивного й амбівалентного ставлення до ровесників є показником особистісного розвитку дошкільника. Встановлено, що ставлення дитини старшого дошкільного віку до себе обумовлює її ставлення до ровесників. Ми розрізнили ставлення дитини до себе і ровесників в умовах безпосереднього оцінювання як безпосереднє та в умовах художньої праці як опосередковане. Порівняння цих ставлень дітей до себе і ровесників показало, що в умовах виконання аплікації воно стає більш критичним,

вимогливим. Тобто в умовах опосередкованого оцінювання дошкільник виявляє більш щире ставлення до ровесника, ніж в умовах безпосереднього визначення своєї позиції відносно нього. Підтвердилась гіпотеза, яка полягала в тому, що особливості безпосереднього ставлення дошкільників до себе та ровесників відрізняється від їхнього опосередкованого ставлення через продукт та процес праці. Ці результати особливо цінні з точки зору цілеспрямованого формування позитивного ставлення дошкільника до себе в умовах доброзичливого, позитивного емоційного оточення.

Література:

1. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : СтилоС, 2000. – 336 с.
2. Лапченко І. О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Лапченко Інна Олександрівна ; Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 237 арк.
3. Леонтьев А. Н. Эмоции / А. Н. Леонтьев // БСЭ. – М. : Советская энциклопедия, 1978. – Т. 30. – С. 169.
4. Мясичев В. Н. Психология отношений : избранные психологические труды / А. А. Бодалев (ред.) – М. : Ин-т практ. психологии, 1995. – 356 с.
5. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку: автореф. дис ... доктора психол. наук: 19.00.07 / Юлія Олексіївна Приходько. – Київ, 1996. – 45 с.
6. Приходько Ю. О. Ставлення особистості, їх зв'язок з іншими психологічними категоріями / Ю. О. Приходько // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань. – К., 1996. – Т. 11. – С. 371-380.
7. Приходько Ю. А. Формирование положительного эмоционального отношения детей друг к другу в процессе совместной деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Юлія Олексіївна Приходько. – К., 1980. – 143 с.
8. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.

В статье представлены результаты исследования отношения средних и старших дошкольников к себе и ровесникам в разных условиях. Большинству испытуемых характерны высокий уровень самооценки и средний уровень доброжелательности к ровесникам. В условиях выполнения аппликации отношение приобретает более критический характер, нежели в условиях непосредственного оценивания качеств ровесников.

Ключевые слова: отношение, самооценка, отношение к ровесникам, уровень доброжелательности, непосредственное оценивание, продуктивная деятельность, личность.

The paper presents the results of a study relationships middle school and high school age children to themselves and their peers in terms of direct assessment and in productive activities. The majority of subjects characterized as having high levels of the self and the average level of goodwill towards peers. In terms of the ratio of applications becomes more critical than in the direct estimation of the qualities peers.

Key words: attitudes, attitude to yourself, attitudes toward peers, the level of goodwill, direct assessment, productive activities, personality.